

KWESTIA OBECNOŚCI PSALMÓW ZŁORZECZĄCYCH W LITURGII¹

Wszystkie 150 psalmów miało swoje miejsce w liturgii Kościoła katolickiego aż do II Soboru Watykańskiego. Konstytucja apostolska Pawła VI *Laudes Canticum* „obwieszczająca modlitewną służbę Bożą odnowioną na zarządzenie Soboru Powszechnego Watykańskiego II” z 1 listopada 1970 r. tłumaczy, iż „w nowym rozkładzie psalmów pominięto niektóre psalmy lub wiersze nieco trudniejsze, uwzględniając przede wszystkim trudności, jakie mogłyby powstać przy odmawianiu w języku narodowym”². Niniejszy artykuł ma na celu przedstawienie historii usunięcia wersetów złorzeczących, spojrzenie na omawianą kwestię z perspektywy publikacji w półwieczu od podjętej decyzji oraz zebranie argumentów za i przeciw obecności psalmów złorzeczących w liturgii.

¹ Artykuł jest poszerzoną i uaktualnioną wersją rozdziału „Kontekst liturgiczny”, w: *Psalm 83. Teksty – egzegeza – konteksty*, Lublin 2019, 316-328. Został również opublikowany w jęz. ang pod tytułem: “The Imprecatory Psalms in the Liturgy of the Hours after the Second Vatican Council: Reform, Reception and the Current State of the Debate”, *Verbum Vitae* 40/4 (2022), 1075-1096.

² Za: https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pawel_vi/konstytucje/laudis_canticum_01111970 [dostęp 21.10.2022]. Tekst łaciński: https://www.vatican.va/content/paul-vi/la/apost_constitutions/documents/hf_p-vi_apc_19701101_laudis-canticum.html [dostęp 21.10.2022].

Historia usunięcia wersetów złorzeczących

Pojęcie i definicja psalmów złorzeczających nie są ściśle w tym sensie, że nie dla każdego wyznania, czy dla każdego biblisty oznaczają ten sam zestaw całych psalmów czy poszczególnych wersetów³. Jednak samo wyrażenie „psalmy złorzeczące” jest zadomowione już od dłuższego czasu w nowożytnej biblistyce i rozumiane dosyć jednoznacznie⁴. Chodzi głównie o teksty, które życzą wrogom psalmisty szerokorozumianego nieszczęścia.

Byłoby rzeczą nader interesującą zbadanie, jakie miejsce zajmowały psalmy złorzeczące w liturgii żydowskiej i chrześcijańskiej na przestrzeni 2000 lat. Ograniczymy się jednak do momentu przełomowego, jakim był Sobór Watykański II, gdyż to ten czas i wydarzenie wpłynęły na dyskusję i ostateczne usunięcie z Liturgii godzin Kościoła katolickiego psalmów i wersetów złorzeczających. Warto jednak przynajmniej nadmienić, że liturgia synagogałna recytuje te psalmy półgłosem, jakby świadoma tego, że zamiast usuwać słowa, lepiej przyjąć je w milczeniu⁵. Prawosławna Liturgia godzin, stosowana również w katolickich Kościołach wschodnich rytu bizantyjskiego odmawia cały psalterz każdego tygodnia, dzieląc go na 20 *kathismata*, każdy po trzy części⁶. W liturgii anglikańskiej całkowicie usunięto Ps 57 a wersety złorzeczące zostały umieszczone w nawiasach już w 1928 r., by wyróżnić je dla tych, którzy ewentualnie chcieliby je opuścić⁷. Kościoły reformowane usunęły całkowicie z modlitwy 21 psalmów⁸.

Jeśli chodzi o Kościół katolicki największy wpływ na decyzję o usunięciu niektórych fragmentów z liturgii miał nie tyle Sobór Watykański II, co pierwsze lata po jego zakończeniu. Wszystko jednak w pewnym sensie zaczęło się na soborze.

³ Por. D. Simango – P.P. Krüger, „An Overview of the Study of Imprecatory Psalms”, 598.

⁴ Zob. np. M. Chalmers, „The Imprecations in the Psalms” (1903); T. Barns, „The Psalms of Vengeance” (1908); F.X. Steinmetzer, „Babylonische Parallelen zu den Fluchpsalmen” (1912); H. Ubbelohde, *Fluchpsalmen und alttestamentliche Sittlichkeit* (1938); A. Miller, „Fluchpsalmen und israelitisches Recht” (1943).

⁵ Por. E. Bianchi, *Pregare i Salmi*, 38.

⁶ Por. W.L. Holladay, *The Psalms through Three Thousand Years*, 375-377; F. Mercenier – F. Paris, *La Priere dans les eglises de rite byzantine*, 195-197; <https://en.wikipedia.org/wiki/Kathisma> [dostęp 28.07.2018].

⁷ Por. A. Bugnini, *La riforma liturgica*, 490; J. Shepherd, „The Place of the Imprecatory Psalms in the Canon of Scripture (1997) 27-47; <http://bible.oremus.org/?version=lp> [dostęp 20.10.2022].

⁸ Por. R. Paquier, *L'Office divin de l'Eglise universelle*, Genève 1943; A. Bugnini, *La riforma liturgica*, 491.

Pierwsze głosy na temat obecności psalmów złorzeczących w liturgii pojawiły się na auli soborowej 21 października 1963 r. w czasie obrad nad konstytucją o liturgii⁹. Kardynałowie Bacci i Ruffini, trzech biskupów oraz dwóch innych ojców soborowych chciało usunąć z planowanego nowego Brewiarza psalmy, które złorzeczyły i mówiły o zemście jako te, które nie reprezentują objawienia w sposób wystarczający. Jednak zdecydowana większość ojców była przeciwna tej propozycji. Wśród oponentów byli m.in. bp Guano, opaci Prous i Reetz. Reetz mówił:

„Ecclesia catholica [...] per saecula totum psalterium ex integro cecinit, et non est cur in saeculo vigesimo ab hac traditione declinet”¹⁰.

W czasie głosowania nad nową konstytucją tylko dwa głosy były za tym, żeby przyjąć pkt 91: „iuxta modum: supprimantur psalmi imprecatorii”. Zostały one odrzucone, jak wynika z relacji z 21 października 1963 roku. Konstytucja o liturgii *Sacrosanctum Consilium* (SC) ogłoszona 4 grudnia 1963 roku nie mówi nic o psalmach złorzeczących. Podstawą jednak do dalszych debat będzie jej pkt 91:

„Aby rzeczywiście można było zachować układ godzin przedstawiony w art. 89, psalmy należy rozłożyć nie na jeden tydzień, lecz na dłuższy okres. Pomyślnie rozpoczęte dzieło krytycznego przeglądu psalterza należy jak najrychlej doprowadzić do końca, biorąc pod uwagę łacinę chrześcijańską, zastosowanie liturgiczne, także w śpiewie, oraz całą tradycję Kościoła łacińskiego.”

25 stycznia 1964 r. na mocy motu proprio *Sacram liturgiam* papież Paweł VI powołał *Consilium ad exsequendam Constitutionem de sacra liturgia* w celu wprowadzenia w życie konstytucji o liturgii, w tym m.in. opracowania nowych tekstów liturgicznych. Członkami Rady (*Consilium*) zostało ostatecznie 53 kardynałów i biskupów oraz ponad 200 ekspertów i konsultorów¹¹. Pierwszym prezydentem był kard. Lercaro, a następnie kard. Gut. Sekretarzem był A. Bugnini. Cała Rada została podzielona na grupy studyjne odpowiedzialne za reformę poszczególnych ksiąg: Mszału, Brewiarza, Pontyfikatu, Rytułu, Martyrologium i Ceremoniału biskupiego. Ponieważ księgi i teksty złożone są z kilku elementów, do redakcji jednej księgi przydzielono odpowiednią ilość podkomisji oraz fachowców. Łącznie powstało 39 grup studyjnych¹². Za reformę Brewiarza

⁹ Opinie z czasów soboru za A.G. Martimort, *Coetus IX. Rapport général sur l'Office divin* [z dnia 31 VII 1966], 1-15.

¹⁰ „Kościół katolicki przez wieki psalterz w całości odmawiał i nie ma powodu, dla którego w XX wieku miałby od tej tradycji odstąpić”, za: V. Raffa, „I salmi ‘imprecatori’ e ‘storici nell’iter della riforma liturgica”, 663.

¹¹ Spis wszystkich członków komisji zamieszcza A. Bugnini, *La riforma liturgica*, 907-915.

¹² Por. J. Stefański, „Rola consilium w posoborowej reformie liturgicznej”, 298.

odpowiedzialnych było w sumie 9 grup studyjnych (*coetus*), 8 specjalistycznych i dziewięta koordynacyjna oraz odpowiedzialna za strukturę całości, której relatorem był A.-G. Martimort. Za rozkład psalmów odpowiedzialna była trzecia grupa studyjna (*De psalmis distribuendis*), której relatorem był J. Pascher, sekretarzem A. Rose, natomiast członkami: A. Paredi, B. Fischer, J. Pinell, H. Schmidt i V. Raffa. Prace na nowym Brewiarzem odbywały się zasadniczo na trzech poziomach: grupy studyjnej nr 3 (*coetus* III), grupy koordynacyjnej (*coetus* IX) oraz zebrania generalnego całej rady.

Pierwszy schemat tej księgi liturgicznej powstał 16 kwietnia 1964 roku i w nim nie pojawia się wątek usunięcia jakichkolwiek wersetów. Jednak w czasie spotkań grupy studyjnej, zwłaszcza we wrześniu 1964 roku, zaczęto dyskutować nad tym, czy SC 91 dopuszcza opuszczenie niektórych fragmentów, czy nie. W czasie głosowania 24 września w łonie grupy III większość była za tym, że SC 91 nie zakłada odrzucenia niektórych psalmów (4 za, 2 przeciw). Dwa dni później głosowała grupa IX, uzyskując jeszcze bardziej jednomyślne stanowisko (11 za integralnością całego psalterza, 1 przeciw). Sprawę poruszono 1 października na IV sesji plenarnej rady. Biskup Martin przypomniał, że sobór nie przyjął opinii kard. Ruffiniego w sprawie usunięcia niektórych psalmów z Liturgii godzin. Ostatecznie na 25 ojców, 21 głosowało za pozostawieniem wszystkich psalmów, 4 było przeciw, opierając się na tym, że sobór nie zakazał wyraźnie usunięcia nie – których psalmów, a to znak, że zostawiał wolność wyboru.

Zarówno pozostałe spotkania jesienią 1964 roku, jak i przez prawie cały rok 1965 opinia rady podtrzymywała podejście tradycyjne, bez względu na to, czy nowy Brewiarz miałby mieć układ czterotygodniowy czy dwutygodniowy. Jednak publikacje w mediach i dyskusje wokół reformy liturgicznej zaczęły wpływać coraz bardziej na jej pracę.

W czasie VI sesji plenarnej rady, 1 grudnia 1965 roku, pomiędzy różnymi propozycjami pojawiła się również taka, by przesunąć psalmy złorzeczące z cyklu tygodniowego na jakiś inny czas. Martimort cytował kard. Lercaro, prezydenta Consilium, który na kongresie międzynarodowym w Asyżu mówił, że trzeba zostawić wszystkie psalmy, tylko zastanowić się, czy psalmów złorzeczących nie przeznaczyć na jakiś inny czas niż zwyczajny cykl tygodniowy. Jeden z arcybiskupów tłumaczył, że trudności związane z psalterzem nie mają charakteru obiektywnego, ale subiektywny, i wynikają z braku rozumienia zmysłu biblijnego, patrystycznego, liturgicznego oraz pobożności średniowiecznej. Ewentualne usunięcie psalmów złorzeczących spowodowałoby usunięcie innych psalmów. Inny z arcybiskupów pytał, gdzie jest zdogmatyzowane principium, według którego

nie można usunąć wersetów albo psalmów z Brewiarza. Jeszcze inny niemiecki prałat referował różne narzekania na te psalmy, np. że siostry karmelitanki z Dachau pisały, że nie mogą się modlić tymi psalmami, gdyż myślą, że odmawiają je przeciw nazistom. Natomiast bp Spulbeck z Drezna-Miśni argumentował, że obecna sytuacja we wschodniej Europy, to jest rządy komunistów, domaga się, byśmy nie rezygnowali ze stosownych wyrażen *contra diabolum*. Ostatecznie na skutek różnych głosów postanowiono wysłać szczegółowy kwestionariusz biskupom i ekspertom. Większość biskupów odpowiedziała się za użyciem psalmów złorzeczących w innym czasie roku liturgicznego, natomiast eksperci byli za pozostawieniem ich w cyklu tygodniowym¹³.

Następnym ważnym elementem tej drogi zmian był list kard. Lercaro wysłany do Martimorta 5 kwietnia 1966 roku, w którym pisze o sugestii, jaką papież Paweł VI przedstawił mu podczas audiencji 18 marca. Zgodnie z nią psalmy złorzeczące winny być używane w okresach roku, które najbardziej odpowiadają ich treści. Niepewna była kwestia, czy to była opinia prywatna papieża, czy mniej lub bardziej wiążąca sugestia.

Nieco ponad trzy miesiące później, 31 lipca 1966 roku, Martimort wysłał do wszystkich osób tworzących grupę IX liczącą 41 stron opracowanie. Zwrócił w nim uwagę, że Kościół anglikański opuszcza Ps 58 (nie opuszczają jednak Ps 83), a wersety, które można opuścić przy recytacji, podaje w nawiasach. W Kościele reformowanym opuszczono 21 psalmów, a 8 zostało skróconych. Wspólnota z Taize najpierw opuściła 5 psalmów, a na drugim etapie zrezygnowała z 54 psalmów – wszystkich, które zawierały elementy dotyczące walki, wydarzeń historycznych, miejsc geograficznych albo zbyt trudne¹⁴. Po analizie z punktu widzenia historii, ekumenizmu, egzegezy chrześcijańskiej i duchowości, proponował iść drogą Kościoła anglikańskiego, to jest zostawić modlącym się możliwość opuszczenia kilku psalmów złorzeczących i pewną liczbę wersetów tego typu. Wszystkie psalmy jednak powinny pozostać w cyklu tygodniowym.

Taka propozycja została zaakceptowana przez grupę relatorów 26 września 1966 roku zdecydowaną większością głosów (23 za, 2 przeciw, 2 po zmianach i 2 kartki puste) oraz 13 października podczas VII sesji plenarnej rady (24 za, 6 przeciw, 3 kartki puste)¹⁵. Powstało ogólne przekonanie, że znaleziono sposób, który satysfakcjonował wszystkich. I to przekonanie trwało do 1968 roku.

¹³ Por. V. Raffa, „I salmi ‘imprecatori’ e ‘storici’ nell’iter della riforma liturgica”, 666-667.

¹⁴ Por. J. Stefański, „Dystrybucja psalmów w posoborowej reformie księgi Liturgii go-dzin”, 473.

¹⁵ Por. V. Raffa, „I salmi ‘imprecatori’ e ‘storici’ nell’iter della riforma liturgica”, 669.

W dniach od 29 września do 29 października 1967 roku podczas I synodu biskupów była omawiana również sprawa psalmów złorzeczających. Podczas głosowania 27 października 122 ojców było za pozostawieniem ich w cyklu zwyczajnym z możliwością opuszczenia, kiedy Liturgia godzin będzie odmawiana z ludem, 49 było przeciw¹⁶.

Nowy przewodniczący Rady, kard. Gut, w liście z 31 stycznia 1968 roku, skierowanym do Martimorta przedstawił opinię papieża Pawła VI, który na audiencji 3 stycznia wydawał się preferować wybór psalmów bardziej odpowiednich dla modlitwy chrześcijańskiej, zakładający opuszczenie tekstów złorzeczających i historycznych, z tym że te drugie można by zostawić na okazje szczególne¹⁷.

W czasie spotkania grupy IX 28 lutego 1968 roku jeszcze raz dyskutowano nad wszystkimi aspektami oraz zdecydowano przesłać papieżowi pytanie, czy na pewno nie akceptuje poprzedniego rozwiązania, a jeśli nie, to przygotowano wersję z usuniętymi 3 psalmami i problematycznymi wersetami w innych psalmach. Podkreślono też, że gdyby czasem papież wybrał wersję usuwającą niektóre wersety, należy ją uargumentować tylko racjami psychologicznymi i subiektywnymi, wynikającymi z wrażliwości współczesnej, a nie tym, jakoby teksty te nie nadawały się do modlitwy chrześcijańskiej¹⁸.

W czasie X sesji plenarnej Rady (16-30 kwietnia 1968 roku) zarówno na poziomie grupy IX, relatorów poszczególnych grup, jak i biskupów obecnych na sesji podtrzymano opinię za ostatnim rozwiązaniem kompromisowym, osiągniętym już na jesieni 1966 roku. Zdecydowano się na wysłanie papieżowi kwestionariusza, uzasadniając przy tym racje przemawiające za takim rozwiązaniem, ale też pozostawiając mu wolność w podjęciu decyzji¹⁹.

10 maja 1968 r. Martimort przedstawił papieżowi nie tylko stanowisko *Consilium* razem z wynikami głosowania, w których większość była przeciwko usuwaniu jakichkolwiek fragmentów, ale także swoją opinię, która była wyrazem mniejszości²⁰. Opinia ta została zaakceptowana przez papieża w czasie audiencji

¹⁶ Por. V. Raffa, „I salmi ‘imprecatori’ e ‘storici’ nell’iter della riforma liturgica”, 670; X. Perrin, « Imprécations du Psautier et prière chrétienne aujourd’hui », *Revue Thomiste* 91 (1991) 72. Inne wyniki głosowania podaje Stefański: 117 za, 31 za, ale iuxta modum, 25 przeciw, 7 wstrzymujących, por. J. Stefański, „Dystrybucja psalmów w posoborowej reformie księgi Liturgii godzin”, 475.

¹⁷ Por. V. Raffa, „I salmi ‘imprecatori’ e ‘storici’ nell’iter della riforma liturgica”, 670.

¹⁸ Por. V. Raffa, „I salmi ‘imprecatori’ e ‘storici’ nell’iter della riforma liturgica”, 671.

¹⁹ Por. J. Stefański, „Dystrybucja psalmów w posoborowej reformie księgi Liturgii godzin”, 477-478.

²⁰ Za pozostawieniem Psalmu 58, 83 i 109 głosowało 24 osób; 5 było przeciw; 1 karta pusta. Za pozostawieniem innych wersetów złorzeczających głosowało 18 osób, 7 było za ich usunięciem, por. A. Bugnini, *La riforma liturgica*, 501.

18 maja 1968 r i przedstawiona w liście do Martimorta przekazanym przez kardynała Guta 7 czerwca 1968 roku. Paweł VI z jednej strony podtrzymał swoje wcześniejsze stanowisko i przychylił się do opinii Martimorta i jego sekretariatu:

*Se desiderare ut omittantur e cyclo ordinario psalterii psalmi ex integro „imprecatorii” nempe psalmi 57,82 et 108 atque illae partes quae propositae erant ad libitum et ideo inter parentheses includendae*²¹.

16 lipca 1968 roku Martimort poinformował członków grupy IX o stanowisku papieża. Byli oni zebrani w Ferrara di Monte Baldo (Verona) w celu redagowania *Institutio Generalis de Liturgia Horarum*. Ostatecznie stanowisko to zostało przedstawione we *Wprowadzeniu Ogólnym do Liturgii godzin* z 2 lutego 1971 roku w numerze 131:

„Pominięto w psalterzu psalmy 58, 83 i 109, tak zwane „złorzeczące”; opuszczono także kilka wierszy w niektórych psalmach, co zaznaczono w ich nagłówkach. Ma to zapobiec trudnościom natury psychologicznej: chociaż psalmy „złorzeczące” nie są obce pobożności Nowego Testamentu, czego przykład znajdujemy w księdze Apokalipsy (6, 10), to przecież nie są one bynajmniej zachętą do złorzeczenia komukolwiek.”

W sumie trzy psalmy usunięto w całości (58, 83 i 109), natomiast z 19 psalmów usunięto jakiś fragment²². Z 6 psalmów usunięto jeden werset: Ps 5,11; 54,7; 55,16, 110,6; 141,10; 143,12. Z 4 psalmów usunięto półtora albo dwa wersety: Ps 28,4-5; 31,18-19; 40,15-16; 56,7b-8. Z 6 psalmów usunięto 3 do 5 wersetów: Ps 21,9-13; 63,10-12; 79,6-7.12; 137,7-9; 139,19-22; 140,10-12. Z 3 psalmów usunięto więcej niż 5 wersetów: Ps 35,3a.4-8.20-21.24-26; 59,6-9.12-16; 69,23-29²³. W sumie usunięto 122 wersety, tj. około 5% Księgi Psalmów²⁴.

Wszystkie psalmy pozostawiono tylko w monastycznej Liturgii godzin, zaznaczając w nawiasach wersety usunięte²⁵.

Jeśli chodzi o lekcjonarzy, inne zasady kierowały wyborem i rozmieszczeniem psalmów, gdyż nie było założenia, żeby wszystkie proklamować w całości

²¹ Perrin twierdzi, że decyzja Pawła VI wynikała być może z tego, że optował on zawsze za liturgią bliską ludziom, powołując się przy tym na zdanie św. Augustyna: „lepiej by nas strofowali gramatycy niż nie rozumieli ludzie” (*Ennarationes in Psalmos*, Ps 138,20), por. X. Perrin, „Imprécations du Psautier et prière chrétienne aujourd’hui”, 80.

²² Tekst usuniętych wersetów znajduje się w apendyksie przed bibliografią.

²³ Por. W. L. Holladay, *The Psalms through Three Thousand Years*, 305.

²⁴ Por. X. Perrin, „Imprécations du Psautier et prière chrétienne aujourd’hui”, 68, n. 1.

²⁵ Por. A. Lameri (ed.), *La liturgia delle Ore*, 36.

w czasie Eucharystii. Warto jednak zwrócić uwagę, że z małymi wyjątkami również w Liturgii Słowa brak wersetów złorzeczających. Pozostawiono niektóre wersety, które usunięto z Liturgii godzin: Ps 28,4-5; 35,20-21.24-26, ale też opuszczono więcej: np. nie tylko Ps 139,19-22, ale także Ps 139,23-24. Nie ma też w lekcjonarzu np. Ps 60,10; 108,10: „Moab jest moją misą do mycia”²⁶.

Recepcja i dyskusje po Soborze Watykańskim II

Usunięcie ponad 120 wersetów z Oficjum zostało przyjęte raczej pozytywnie. Już kiedy 17 stycznia 1969 roku wysłano prawie 5000 *specimen* nowej wersji do biskupów i różnych ośrodków katolickich całego świata, z 873 odpowiedzi, które napłynęły, większość zawierała zadowolenie z wyników prac²⁷. Być może również dzisiaj, gdyby doszło do głosowania, większość byłaby za tym, żeby już nie zmieniać tego, co postanowiła reforma liturgiczna. Jednak przegląd publikacji naukowych na temat psalmów złorzeczających z ostatnich 50 lat po soborze pisanych nie tylko przez katolickich biblistów czy teologów skłania do postawienia tezy, że im dalej od soboru, tym więcej głosów upomina się o usunięte psalmy.

W 1981 roku Laney zwraca uwagę na to, że tak jak nie stosuje się już diet starotestamentalnych, tak nie powinno się używać psalmów złorzeczających w erze Kościoła świętych, to jest w erze Nowego Testamentu²⁸. Nawiązuje tym samym do znanej opinii C.S. Lewisa jeszcze sprzed soboru, że ani tłumaczenie tych tekstów, ani ich używanie nie ma żadnego sensu²⁹.

W 1992 Augé, badając użycie psalmy złorzeczających w monastycyzmie starożytnym, zwraca uwagę, że teksty złorzeczający były używane często a rozumieniu pomagała interpretacja alegoryczna³⁰. Psalmy te mają głębszy sens, nie tylko historyczny. Potrzeba ich używać, żeby mieć świadomości rzeczywistych trudności.

W 1994 roku Zenger w monografii „Ein Gott der Rache. Feindpsalmen Verstehen”³¹ nie tylko próbuje zrozumieć kłopotliwe wersety, ale stawia tezę, że

²⁶ Por. W. L. Holladay, *The Psalms through Three Thousand Years*, 314.

²⁷ Por. A. Bugnini, *La riforma liturgica*, 504.

²⁸ Por. J.C. Laney, “A fresh look at the imprecatory Psalms”, 43-44.

²⁹ Por. C.S. Lewis, *Reflections on the Psalms*, London 1958, 22.

³⁰ Por. M. Augé, „I Salmi imprecatori nella „lectio divina“ dell’antico monachesimo“, 47-58.

³¹ E. Zenger, *Ein Gott der Rache. Feindpsalmen Verstehen*, Freiburg im Breisgau 1994. Tytuł wydanie włoskiego oddaje bardziej tezę autora: *Un Dio di vendetta? Sorprendente attualità dei salmi “imprecatori”* (Milano 2005).

nie należy ich się pozbywać. Jeśli weźmie się pod uwagę właściwy im gatunek literacki, podejdzie na serio do niesprawiedliwości, potraktuje je jako modlitwę i jako akt mowy, to nie tylko że one wydają się właściwe, co nawet konieczne. Autor nie kryje się już na wstępie z tym, że jego celem jest apologia używania psalmów złorzeczących zarówno w modlitwie prywatnej jak i liturgii wspólnej³².

Trzy lata później Shepherd w dwóch kolejnych artykułach argumentuje, że nie powinniśmy się ani wstydić ani unikać psalmów złorzeczących, lecz traktować je jako wciąż aktualną i ważną część Słowa Bożego³³.

W tym samym 1997 roku Bianchi publikuje książeczkę poświęconą pogłębianej lekturze Psalmów, w której mówi wprost, że wersety usunięto z liturgii z powodu ich niezrozumienia³⁴. Stawia retoryczne pytania: Kto daje nam władzę, żebyśmy usunęli choćby jedną jotę albo kreskę w Słowie Bożym, o którym Chrystus powiedział, że nie będą usunięte? Apeluje, by je zostawić, bo potrzebne są również emocje gniewu, kiedy na świecie jest tyle niesprawiedliwości i wyrazy solidarności z tymi, którzy cierpią.

Również w tym samym roku Watson pisze, że używanie w chrześcijańskiej liturgii psalmów złorzeczących w żadnym wypadku nie jest usprawiedliwione³⁵.

W obronie niechcianych wersetów staje w 2002 roku Day, który uzasadnia, iż stoi po stronie tezy, że w czasach Nowego Testamentu jak i dzisiejszych użycie takich modlitw przeciw wrogom Boga i jego ludu jest nadal aktualne³⁶.

W 2006 roku Lessing podkreśla, że słowo Boże jest jak miecz obosieczny, a więc powinno być używane nie tylko jako miód na serca ludzi, ale również jako ostra broń, która przypomina o surowości Boga wobec zła³⁷.

Inaczej do tego podchodził kard. Vanhoye, który w wywiadzie z Lucas Teixeira opublikowanym 19 września 2008 roku na stronie „Zenit. Il mondo visto da Roma” powiedział, że dobrze się stało, że wersety te zostały usunięte i że według niego to jest „konieczne i użyteczne z punktu widzenia przyjmowania Bożego Słowa, żebyśmy usunęli rzeczy, które zostały poprawione przez Jezusa”³⁸.

³² Por. E. Zenger, *A God of Vengeance? Understanding the Psalms of Divine Wrath*, 6.

³³ Por. J. Shepherd, „The Place of the Imprecatory Psalms in the Canon of Scripture”, 27-47; 110-126.

³⁴ Por. E. Bianchi, *Pregare i Salmi* (Milano 1997).

³⁵ Por. F. Watson, *Text and Truth: Redefining Biblical Theology*, 121.

³⁶ Por. J.N. Day, „The imprecatory psalms and Christian ethics”, 166-186.

³⁷ Por. R.R. Lessing, „Broken Teeth, Bloody Baths, and Baby Bashing: is there any Place in the Church for Imprecatory Psalms?”, 368-370.

³⁸ Za: <https://it.zenit.org/2008/09/19/la-sacra-scrittura-e-essenziale-per-conoscere-cristo/> [dostęp: 21.10.2022].

Rok później Spataro, znając już zdanie kard. Vanhoye, staje w obronie niechcianych psalmów, odwołując się do Ojców Kościoła³⁹. Opiera się na Grzegorza z Nyssy, Augustynie, Hieronimie i Chryzostomie, by wyciągnąć wniosek, że używanie tych psalmów w modlitwie nie tylko może być tolerowane, ale nawet owocne. Trzeba tylko bardziej skupić się na lekturze duchowej a nie na metodzie historyczno-krytycznej.

W 2011 napisałem artykuł, w którym podaję pięć pozytywnych spojrzeń na psalmy złorzeczące⁴⁰.

W 2013 roku Strawn próbuje rozumieć psalmy złorzeczące, odwołując się do gangsta rap (zwłaszcza na przykładzie Ice Cube). Ten rodzaj rapu związanego z tematyką przemocy, narkotyków i rasizmu niejako „kanonizuje” słowa, które są wulgarne i zbyt mocne, ale w tym rodzaju muzyki nie jest to uważane za niedopuszczalne⁴¹. Podobnie należałoby podejść do psalmów złorzeczących i położyć większy nacisk na rozumienie ich specyficznego gatunku.

W tym samym roku zostaje opublikowana dysertacja Nehrbass’a na temat terapeutycznych i kaznodziejskich walorów psalmów złorzeczących⁴². Oprócz wielu zagadnień historycznych i prezentacji panoramy różnych opinii, celem autora jest pokazanie aktualności niechcianych wersetów i użyteczności nawet tzw. w terapii gniewem⁴³.

W 2016 roku ukazało się poszerzone wydanie pracy Adamsa opublikowanej po raz pierwszy w 1991 roku⁴⁴. Autor przypomina, że niechciane wersety również są Pismem Świętym. Precyzuje, że o ile nie możemy modlić się o zło dla naszych osobistych wrogów, to taka modlitwa dopuszczalna jest, kiedy myślimy o wrogach Boga, to jest o grzechu, złu i szatanie.

³⁹ Por. R. Spataro, „E possibile pregare con i Salmi imprecatori? La lezione dei padri”, 453-471.

⁴⁰ W. Węgrzyniak, „Granica miłości i nienawiści w Psalmach”, 22-29. Por. także W. Węgrzyniak [wywiad z M. Bilską], „Kościół usunął z liturgii trzy tajemnicze psalmy. Pytamy biblistę, dlaczego?”, <https://pl.aleteia.org/2018/06/29/psalmy-zlorzeczace/> [dostęp: 13.08.2018].

⁴¹ Por. B.A. Strawn, “Sanctified and commercially successful curses: on gangsta rap and the canonization of the imprecatory psalms”, 403-417.

⁴² Por. D.M. Nehrbass, *Praying Curses: The Therapeutic and Preaching Value of the Imprecatory Psalms*.

⁴³ A. Kuruvilla w recenzji monografii Nehrbassa zarzuca mu, że mimo ambitnych celów, większość problemów związanych z psalmami złorzeczącymi nie została rozstrzygnięta, por. *The Journal of the Evangelical Homiletics Society* 15 (2015) 91-92.

⁴⁴ Por. J.E. Adams, *War Psalms of the Prince of Peace: Lessons from the Imprecatory Psalms*.

W 2018 roku Grant, świadomy trudności wynikającej z używania w liturgii psalmów złorzeczących, optuje za ich używaniem, kładąc nacisk na właściwe rozumie tego rodzaju tekstów jako podgatunek psalmów lamentacyjnych⁴⁵.

Rok później dwóch autorów, Gatti i Yeboah, zwraca uwagę na fenomen używania psalmów złorzeczących w Ghanie⁴⁶. Skutkiem usunięcia tych tekstów liturgii kościołów chrześcijańskich traktowania ich jako niechrześcijańskie, część ludzi odchodzi do sekt i grup, które modlą się tymi tekstami. Autorzy stawiają tezę, że wersety te powinny być używane w liturgii jako narzędzie pełne mocy, które ma zdolność patrzenia na świat oczami ofiary.

W 2020 roku Trimm, porównując teksty na temat Babilonii (Ps 137 i Jr 29,7 oraz Jr 50-51), dochodzi do konkluzji, że można pogodzić miłość nieprzyjaciół z modlitwą o to, żeby Bóg ich pomścił. Ostatecznie chodzi bowiem o to, żebyśmy nie sami, ale sam Bóg zareagował na zło⁴⁷.

Biorąc pod uwagę prace, które powstały po Soborze Watykańskim II aż do teraz, można by postawić tezę, że chociaż nie jesteśmy jednomyślni co do użycia psalmów złorzeczących w liturgii, to zauważalna tendencja jest taka, żeby jednak tych psalmów bronić i tymi psalmami się modlić. Do tych opinii, mogę dodać jeszcze doświadczenie ludzi, którzy byli uczestnikami kilkunastu wykładów na temat Psalmu 83, wygłoszonych przeze mnie w 2016 roku w Krakowie⁴⁸. Po zakończeniu, pytali zdziwieni, dlaczego ten psalm został osunięty z liturgii, skoro nie ma w nim nic takiego złego.

Argumenty przemawiające za usunięciem wersetów złorzeczących z liturgii

Argumenty, które pojawiały się od początku dyskusji na temat wersetów złorzeczących w Liturgii godzin i które używane są nadal na potwierdzenie słuszności decyzji o usunięciu trudnych wersetów z liturgii są następujące:

⁴⁵ Por. J.A. Grant, "Crisis, Cursing and the Christian: Reading Imprecatory Psalms in the Twenty-First Century", 4-13.

⁴⁶ Por. N. Gatti – D. Yeboah, "Cursing back to life? From Psalms to imprecatory prayers: an intercultural reading", 1-29.

⁴⁷ Por. C. Trimm, "Praying for the Peace or Destruction of Babylon? The Intersection of Enemy Love and Imprecatory Psalms in the Old Testament", 13-33.

⁴⁸ Por. W. Węgrzyniak, „Środy Biblijne u Anny. Psalm 83”, <https://www.wegrzyniak.com/biblista/srody-biblijne/content/psalm-83> [dostęp: 21.10.2022]; *Psalm 83. Teksty – ezegeza – konteksty*.

1) Wersety te nie reprezentują pełni objawienia otrzymanego w Jezusie Chrystusie⁴⁹.

2) Wersety te zawierają wyrażenia bardzo trudne i niezgodne z dzisiejszą wrażliwością⁵⁰. Motyw usunięcia ich jest zatem czysto psychologiczny⁵¹.

3) Wersety te nie powinny być odmawiane przez wszystkich, ale tylko przez tych, którzy posiadają głęboką znajomość Pisma Świętego, tak, by mogli ich używać z poprawnym rozumieniem i pożytkiem duchowym⁵². Skoro reforma liturgiczna zachęca wszystkich ludzi do czynnego udziału w liturgii, lepiej usunąć wersety trudne, mając na uwadze, że nie wszyscy są odpowiednio przygotowani⁵³. Brak zmysłu biblijnego, tradycji patrystycznej, liturgicznej i zanik pobożności średniowiecznej uniemożliwia właściwe ich zrozumienie⁵⁴.

4) Podczas wypowiadania tych wersetów ludzie – zwłaszcza młodzi – czują pewien niesmak duchowy⁵⁵. Nie należy się dziwić, że chrześcijanom trudno sobie przyswoić niektóre psalmy w modlitwie⁵⁶.

5) Niektórzy, odmawiając te wersety, myślą źle o ludziach, którzy im się kojarzą z wrogami psalmisty⁵⁷.

6) Trudności pojawiają się, kiedy psalmy odmawiane są w językach ojczystych. Jeśli więc decydujemy się na sprawowanie liturgii w językach narodowych, to lepiej zrezygnować z tych psalmów⁵⁸.

7) Liturgia godzin jest modlitwą, a niektóre sposoby wyrażenia gniewu i nienawiści, chociaż wymagają wielkiej kultury biblijnej, to mimo posiadania takowej, nie ułatwiają zjednoczenia z Bogiem i wielbienia Boga. Zachowanie ich w nawiasach

⁴⁹ Opinia wyrażona na auli soborowej 21 października 1963 roku, por. V. Raffa, „I salmi ‘imprecatori’ e ‘storici’ nell’iter della riforma liturgica”, 663.

⁵⁰ Taką opinię przedstawił np. Mortimort w czasie audiencji u Pawła VI 10 listopada 1966 roku, por. A. Bugnini, *La riforma liturgica*, 495.

⁵¹ Opinia grupy IX wyrażona 28 lutego 1968 roku, por. V. Raffa, „I salmi ‘imprecatori’ e ‘storici’ nell’iter della riforma liturgica”, 671; J. Pascher, „Il nuovo ordinamento della Salmodia”, 161-162.

⁵² Opinia wyrażona na synodzie biskupów 26 października 1967 roku, por. A. Bugnini, *La riforma liturgica*, 498.

⁵³ Por. A. Lameri, *La liturgia delle Ore*, 36.

⁵⁴ Opinia wyrażona 1 grudnia 1965 roku, por. V. Raffa, „I salmi ‘imprecatori’ e ‘storici’ nell’iter della riforma liturgica”, 666.

⁵⁵ Opinia zanotowana w czasie IX sesji plenarnej rady (10 grudnia 1967 roku), por. A. Bugnini, *La riforma liturgica*, 499.

⁵⁶ Por. A. Lameri, *La liturgia delle Ore*, 38.

⁵⁷ Opinia karmelitanek z Dachau, por. V. Raffa, „I salmi ‘imprecatori’ e ‘storici’ nell’iter della riforma liturgica”, 667.

⁵⁸ Por. Paweł VI, *Laudes Canticum* (1 listopada 1970 r.); A. Bugnini, *La riforma liturgica*, 499; A. Lameri, *La liturgia delle Ore*, 36.

do dobrowolnego wyboru byłoby znakiem, że chce się je zachować tylko formalnie⁵⁹. Lepiej wybrać teksty bardziej odpowiednie dla modlitwy chrześcijańskiej⁶⁰.

8) W Liturgii godzin nie jest używany cały Stary Testament, dlatego więc nie można dokonać wyboru niektórych psalmów, skoro wybiera się niektóre fragmenty Starego Testamentu⁶¹.

9) Konstytucja o liturgii nie wyraziła się jednoznacznie na temat niemożliwości opuszczenia niektórych wersetów⁶².

Argumenty za integralną lekturą psalterza

1) Jezus nie odrzucił żadnego psalmu, ale je odmawiał⁶³.

2) Kościół przez całe wieki odmawiał cały psalterz, nie ma więc powodów, żeby zmieniać tę tradycję⁶⁴.

3) Psalmi złorzeczące także są natchnione przez Ducha Świętego. Też są słowem Bożym, tekstem prorockim, dobrym i świętym. Usunąć je to rodzaju afrontu wobec Ducha Świętego⁶⁵. Duch Święty wspiera swoją łaską tych, co z wiarą i dobrą wolą je śpiewają⁶⁶.

4) Usunięcie tych wersetów nie rozwiązuje problemu biblijnych złorzeczeń⁶⁷. Wierzący prędzej czy później będą musieli się zmierzyć z właściwym rozumieniem tych fragmentów Biblii, które także są Bożym słowem.

⁵⁹ Por. A. Bugnini, *La riforma liturgica*, 500.

⁶⁰ Opinia Pawła VI z 3 stycznia 1968 r., por. V. Raffa, „I salmi ‘imprecatori’ e ‘storici’ nell’iter della riforma liturgica”, 671. Również Jan XXIII był za wyborem psalmów piękniejszych i bardziej znaczących w objawieniu chrześcijańskim, por. A. Bugnini, *La riforma liturgica*, 499.

⁶¹ Opinia Martimorta zamieszczona w sprawozdania do Pawła VI (10 maja 1968 roku), A. Bugnini, *La riforma liturgica*, 503.

⁶² Opinia przedstawiona 1 października 1964 roku w ramach dyskusji nad rozumieniem SC 91, por. V. Raffa, „I salmi ‘imprecatori’ e ‘storici’ nell’iter della riforma liturgica”, 665. A także 1 grudnia 1965 roku, gdy jeden z arcybiskupów pytał, gdzie jest zdogmatyzowane, że wszystkie psalmy muszą być odmawiane w liturgii, por. V. Raffa, „I salmi ‘imprecatori’ e ‘storici’ nell’iter della riforma liturgica”, 667.

⁶³ Por. E. Bianchi, *Pregare i Salmi*, 32-33.

⁶⁴ Tak opat Reetz w czasie wystąpienia 21 października 1963 r., por. V. Raffa, „I salmi ‘imprecatori’ e ‘storici’ nell’iter della riforma liturgica”, 663.

⁶⁵ Por. V. Raffa, „I salmi ‘imprecatori’ e ‘storici’ nell’iter della riforma liturgica”, 672.

⁶⁶ Por. A. Lameri (ed.), *La liturgia delle Ore*, 102.

⁶⁷ „La nostra opinione e che i salmi o i versetti imprecatori vanno lasciati: non possono essere aboliti, perché sono la parola di Dio! Se non li comprendiamo, facciamo come i rabbini che consigliano di leggerli sottovoce, senza proclamarli con canto, ma lasciamoli, affinché la parola di Dio sia intatta”, in: E. Bianchi, *Pregare i Salmi*, 39.

5) Ojcowie soborowi nie mieli intencji usuwania jakichkolwiek fragmentów z psalterza. Zarówno dyskusja na auli soborowej 21 października 1963 roku, jak i wszystkie głosowania podczas pracy rady (*Consilium ad exsequendam Constitutionem de sacra liturgia*) na każdym z jej poziomów oraz stanowisko I synodu biskupów są dowodem na to, że zawsze większość była za pozostawieniem wszystkich psalmów w liturgii⁶⁸.

6) Psalmów nie mówi się w swoim imieniu, ale *in persona Christi et Ecclesiae* i dlatego trzeba wysiłku, aby karmiły duszę⁶⁹. W kluczu interpretacji chrześcijańskiej modlitwa tymi psalmami to zanoszenie do Boga krzyku umęczonych. Jezus wziął na siebie wszelkie przekleństwa (por. Ga 3,13), stąd modlić się tymi słowami oznacza bycie w solidarności z Chrystusem i z innymi ludźmi⁷⁰.

7) Psalmi te należy czytać zgodnie z ich gatunkiem literackim, a nie według naszych odczuć⁷¹. W gatunku literackim złorzeczenie nie wzywa do zemsty, ale do interwencji Boga, aby przywrócił sprawiedliwość⁷². Jeśli to przywrócenie sprawiedliwości wiąże się z wymierzeniem kary, a przecież prawie każde przywrócenie sprawiedliwości się z nim wiąże, to nie można uważać, że nie jest właściwe, by prosić Boga o karę dla wrogów, zwłaszcza gdy to Bogu zostawia się wymierzenie tej kary⁷³. Gatunek literacki złorzeczeń ma za zadanie również zarówno w życiu pojedynczego człowieka, jak i Kościoła oraz świata nazwać po imieniu przeciwników na każdym poziomie i każdą formę niesprawiedliwości⁷⁴.

8) Psalmi te przynoszą dużą korzyść duchową, również kiedy są odmawiane w czasie modlitwy, pod warunkiem, że umie się rozróżnić między tym, co ma wartość niezmienną, a zmiennymi elementami języka ludzkiego. Chociaż nie sta-

⁶⁸ Bouyer nawet twierdzi, że promotorem zabiegu usunięcia psalmów był Annibale Bugnini, który ostatecznie przeforsował go wbrew sprzeciwowi rady, powołując się bezpodstawnie (według opinii Bouyera) na wolę papieża; por. L. Bouyer, *Memories*, „Chapter XII. Around a Council”.

⁶⁹ Opinia Martimorta z 1 grudnia 1965 roku, por. A. Bugnini, *La riforma liturgica*, 486, pkt 13.

⁷⁰ Por. E. Menichelli, *Isalmi*, 60; E. Zenger, „Die Gotteszeugenschaft des 83. Psalms“, 37

⁷¹ Por. S. M. Sessa, „Sal 137: il ruggito della fede”, 132; R. Althan, „Tha Psalms of Vengeance Against their Ancient Near Eastern Background”, 7; *Natchnienie i prawda Pisma świętego* (2014), pkt 128, za: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/pcb_documents/rc_con_cfaith_doc_20020212_popolo-ebraico_it.html [dostęp: 1.08.2018].

⁷² Por. E. Menichelli, *Isalmi*, 58; *Natchnienie i prawda Pisma świętego* (2014), pkt 128, za: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/pcb_documents/rc_con_cfaith_doc_20020212_popolo-ebraico_it.html [dostęp: 1.08.2018].

⁷³ Por. E. Menichelli, *Isalmi*, 59. Żydzi rozumieli psalmy złorzeczące również jako prośbę o nawrócenie grzeszników (Berakhot 10a), por. E. Bianchi, *Pregare i Salmi*, 41.

⁷⁴ Por. S. M. Sessa, „Sal 137: il ruggito della fede”, 132, 170; G. A. Anderson, „King David and the Psalms of Imprecation”, 270.

nowią one najwyższej formy modlitwy, czytane w świetle Misterium Paschalnego nabierają dodatkowego znaczenia i sensu⁷⁵. A przecież jest rzeczą nieodzowną, by każdy w miarę swoich możliwości „starał się o głębsze poznanie Pisma świętego, a zwłaszcza psalmów” (SC 90) i zdał sobie sprawę, w jaki sposób ma postąpić, aby stały się one jego własną modlitwą⁷⁶.

9) To właściwe wyrażenia *contra diabolum* dla ludzi, którzy znajdują się w sytuacji uciemnienia⁷⁷. Wyrzucić te wersety to jakby zapomnieć o współczesnych wrogach, m.in. o szatanie⁷⁸. To właśnie szczególne trudne sytuacje domagają się odmawiania całego psalterza⁷⁹. Rezygnować z nich to stawać przed Bogiem, udając, że o pewnych sprawach nie wypada mówić.

10) Brak obiektywnego kryterium usuwania niektórych wersetów prowadzi do niebezpieczeństwa subiektywizmu⁸⁰. Jeśli dziś usuniemy te fragmenty, co nam przeszkodzi, żeby za jakiś czas usunąć inne⁸¹.

11) Usunięcie jest świadectwem na to, że nastąpiło przesunięcie akcentu z tekstu na czytelnika⁸². A człowiek ma być sługą słowa, a nie jego panem.

12) Usunięcie wersetów spowodowane było po części brakiem kompetencji u doradców, potęgowanym częstym stwierdzeniem, że te psalmy nie mogą być śpiewane przez oranta Nowego Testamentu. Jeśli zostały usunięte, to może dlatego, że nie zostały zrozumiane. Przeznaczyć do modlitwy psalmy takie jakie są (to znaczy bez odpowiedniego wyjaśnienia), to jak dać dzieciom kamienie zamiast chleba, ale nie dać ich wcale, to zmniejszyć dzieciom rację pożywienia⁸³. Święty Jan Chryzostom pisał: „Aby zrozumieć dobrze ten psalm potrzeba użycia całej naszej inteligencji. Te słowa bowiem, jeśli ktoś uważa je za takie, jakie zostały napisane, przeszkadzają słuchaczom, którzy nad nimi nie myślą”⁸⁴.

⁷⁵ Por. *Naród żydowski i jego Pisma święte w Biblii chrześcijańskiej* (2001), pkt 48, za: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/pcb_documents/rc_con_cfaith_doc_20020212_popolo-ebraico_it.html [dostęp 1.08.2018].

⁷⁶ Por. A. Lameri (ed.), *La liturgia delle Ore*, 102.

⁷⁷ Por. R. Lessing, “Broken Teeth, Bloody Baths, and Baby Bashing. Is There Any Place in the Church for Imprecatory Psalms?”, 370.

⁷⁸ Por. L. Jacquet, *Les Psaumes et le Coeur de l'Homme*, 142.

⁷⁹ Opinia bpa Spulbecka wyrażona 1 grudnia 1965 roku, por. A. Bugnini, *La riforma liturgica*, 486, pkt 13.

⁸⁰ Opinia Martimorta z 1 grudnia 1965 roku, por. A. Bugnini, *La riforma liturgica*, 486, pkt 13. Tak samo X sesja plenarna rady z IV 1968 roku, por. A. Bugnini, *La riforma liturgica*, 487.

⁸¹ Opinia wyrażona przez jednego z członków grupy, 19 października 1965 roku, por. A. Bugnini, *La riforma liturgica*, 487. Tak samo E. Bianchi, por. *Pregare i Salmi*, 38.

⁸² Por. G. Braulik, *L'esegesi anticotestamentaria e la liturgia*, 67.

⁸³ Por. E. Bianchi, *Pregare i Salmi*, 37.

⁸⁴ Chrysostomus, *Expositio in Psalmum CVIII* (PG 55,258).

13) Obecność ich będzie skłaniać do docenienia interpretacji Biblii stosowanej przez Ojców Kościoła, a nie tylko ograniczonej do metody historyczno-krytycznej⁸⁵. Usunięcie psalmów byłoby usprawiedliwione, gdyby Biblię czytać tylko w kluczu historycznym i literalnym. Jeśli jednak aplikuje się *sensus plenior* według zasad podanych przez Ojców, wtedy wypływa całe bogactwo takiej lektury⁸⁶. Tu należy docenić taką lekturę, która we wrogach widzi przede wszystkim szatana, albo tę, które rozumie te wersety nie tyle jako złorzeczenie, co jako prorocstwo⁸⁷. Nie tyle życzy się zła, co mówi się o konsekwencjach takiego, a nie innego postępowania wrogów.

14) Nie można w liturgii ograniczyć się do pięknych uczuć, bo mamy w sobie też złość i gniew (por. Ef 4,26). Istnieje też dobra i święta agresja. A jeśli nawet nie mamy jej w sobie, to przecież wypowiadamy ją w imieniu tych, którzy w tym momencie cierpią⁸⁸. Usunąć ją to jakby zapomnieć o cierpiących, to skoncentrować się tylko na sobie⁸⁹. Modlić się tymi psalmami to słuchać krzyku i złorzeczeń ludzi pokrzywdzonych, zamieniając je w wołanie sprawiedliwe i pobożne⁹⁰. Jeśli złorzeczenie jest wyrazem gniewu wobec zła, to tam, gdzie nie ma złorzeczenia, może być nawet współudział w złym⁹¹.

15) Należy mieć świadomość, że zwykłe czytanie Pisma, nawet tekstów niezrozumiałych, pomaga człowiekowi. Taka lektura według tradycji wschodniej „oczyszcza serce i duszę”⁹².

16) Biblia mówi przynajmniej o pięciu reakcjach, poziomach rozwoju ludzkości w zderzeniu z doświadczanym złem.

Pierwszy to zemsta. Lamek, potomek Kaina, mówi do swoich żon: „Słuchajcie, co wam powiem, żony Lameka. Nastawcie ucha na moje słowa: Gotów jestem zabić człowieka dorosłego, jeśli on mnie zrani, i dziecko – jeśli mi zrobi siniec! Jeżeli Kain miał być pomszczony siedmiokrotnie, to Lamek siedemdziesiąt siedem razy!» (Rdz 4,23-24).

⁸⁵ G. Braulik, *L'esegesi anticotestamentaria e la liturgia*, 75; M. Augé, „I Salmi imprecatori nella „lectio divina“ dell'antico monachesimo“, 57.

⁸⁶ Por. R. Spataro, „E possibile pregare con i Salmi imprecatori?“, 471.

⁸⁷ Por. Chrysostomus, *Expositio in Psalmum CVIII* (PG 55,260).

⁸⁸ Por. P.D. Miller, „The Hermeneutics of Imprecation“, 160.163.

⁸⁹ Por. E. Bianchi, *Pregare i Salmi*, 37.

⁹⁰ Por. R. Spataro, „E possibile pregare con i Salmi imprecatori?“, 463.

⁹¹ Por. S. M. Sessa, „Sal 137: il ruggito della fede“, 168. Por. także *Natchnienie i prawda Pisma świętego* (2014), pkt 128, za: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/pcb_documents/rc_con_cfaith_doc_20020212_popolo-ebraico_it.html [dostęp: 1.08.2018].

⁹² Por. C. M. Martini, *Il desiderio di Dio. Pregare i Salmi* (Milano 2002) 15

Drugi poziom to odpłacanie takim samym złem, czyli: „oko za oko, ząb za ząb, rękę za rękę, nogę za nogę, oparzenie za oparzenie, ranę za ranę, siniec za siniec” (Wj 21,24-25). Trzeci poziom to złorzeczenia. Na zło nie odpowiadam złem, ani większym ani takim samym, tylko proszę, żeby Bóg odpowiedział. Mieszkańcy Jerozolimy nie zabijali dzieci babilońskich, tylko wołali: „Cóżo Babilonu, niszczycielko, szczęśliwy, kto ci odpłaci za zło, jakie nam wyrządziłaś! Szczęśliwy, kto schwyce i roztrzaska o skałę twoje dzieci.” (Ps 137,8-9).

Czwarty poziom rozwoju to Jezusowe: „błogosławcie tym, którzy was przeklinają, i módlcie się za tych, którzy was oczerniają. (Łk 6,28). Podobnie pisze św. Paweł: „Nie daj się zwyciężyć złu, ale zło dobrem zwyciężaj.” (Rz 12,21).

W kontekście biblijnego rozwoju, złorzeczenia nie są wyrazem najwyższego poziomu duchowości człowieka, ale stoją o wiele wyżej niż zemsta czy odpłata i stanowią etap – być może dla wielu konieczny – w drodze do doskonałości ewangelicznej.

Zakończenie

Ważąc *racje pro et contra* obecności wersetów złorzeczających w liturgii, dochodzimy do następujących konkluzji:

1) Przy braku przeciwwskazań dogmatycznych oraz biorąc pod uwagę kwestie pastoralne, decyzja na usunięcie niektórych wersetów nie powinna budzić zbyt wielu kontrowersji. Można się z nią nie zgadzać, ale należy ją uszanować, nie przykładając zbyt wielkiej wagi do takiego stanowiska.

2) Niemniej jednak byłoby lepiej zostawić wszystkie wersety złorzeczające tak, by słowo Boże było również wyzwaniem dla intelektu, zachętą do pokory, impulsem do przeżywania misterium i rezygnacją ze świata, w którym prawda musi być przyjemna. Usuwanie tego, co trudne w Biblii, chociaż wydaje się na pierwszy rzut owocne i sensowne, w dalszej perspektywie grozi wypaczeniem właściwego sensu Bożego objawienia, które o tyle staje się prawdą dla naszego zbawienia, o ile gotowi jesteśmy przyjąć je w całości.

Bibliografia

1. Dokumenty

Pope Paul VI, *Canticum laudis*, Roma 1.11.1970.

Institutio Generalis de Liturgia Horarum, Roma 2.02.1971.

The Pontifical Biblical Commission, *The Jewish People and their Sacred Scriptures in the Christian Bible*, Roma 2001.

The Pontifical Biblical Commission, *The Inspiration and Truth of Sacred Scripture*, Roma 2014.

2. Opracowania

Adams J.E., *War Psalms of the Prince of Peace: Lessons from the Imprecatory Psalms* (rev. and exp. ed.), Phillipsburg 2016.

Althan R., "Tha Psalms of Vengeance Against their Ancient Near Eastern Background", *Journal of Northwest Semitic Languages* 18 (1992) 1-11,

Anderson G.A., "King David and the Psalms of Imprecation", *Pro Ecclesia* 15 (2006) 267-280.

Augé M., „I Salmi imprecatori nella „lectio divina“ dell’antico monachesimo“, in: I. Scicolone (ed.), *Psallendum. Miscellanea di studi in onore del prof. Jordi Pinnell I Pons*, O.S.B., Roma 1992, 47-58.

Barns T., "The Psalms of Vengeance", *Expository Times* 19 (1908) 185-187.

Bianchi E., *Pregare i Salmi*, Milano 1997.

Bouyer L., *Memories. From Youth and Conversion to Vatican II, the Liturgical Reform, and After*, San Francisco 2015.

Braulik G., *L'esegesi anticotestamentaria e la liturgia. Nuovi sviluppi negli ultimi decenni*, Assisi – Roma 2014.

Bugnini A., *La riforma liturgica (1948-1975)*, Roma 1997.

Chalmers M., "The Imprecations in the Psalms", *Princeton Theological Review* 1 (1903) 537-553.

Day J.N., "The Imprecatory Psalms and Christian Ethics", *Bibliotheca sacra* 159 (2002) 166-186.

Gatti N. – Yeboah D., "Cursing back to life? From Psalms to imprecatory prayers: an intercultural reading", *Biblische Zeitschrift* 63 (2019) 1-29.

Grant J.A., "Crisis, Cursing and the Christian: Reading Imprecatory Psalms in the Twenty-First Century", *Foundations* 74 (2018) 4-13.

Holladay W.L., *The Psalms through Three Thousand Years. Prayerbook of a Cloud of Witnesses*, Minneapolis 1993.

Jacquet L., *Les Psaumes et le Coeur de l'Homme. Étude textuelle, littéraire et doctrinale*, Vol. I, Gembloux 1975.

Lameri A. (ed.), *La liturgia delle Ore*, Padova 2009.

Laney J.C., "A fresh look at the imprecatory Psalms", *Bibliotheca sacra* 138 (1981) 35-45.

Lessing R.R., "Broken Teeth, Bloody Baths, and Baby Bashing: is there any Place in the Church for Imprecatory Psalms?", *Concordia Journal* 32 (2006) 368-370.

Lewis C.S., *Reflections on the Psalms*, London 1958.

Menichelli E., *I salmi. Rileggere la storia nel clima della preghiera*, Brescia 1998.

Mercenier F. – Paris F., *La Priere dans les eglises de rite byzantine*, Preure d'Amay-sur-Meuse 1937.

Miller A., „Fluchpsalmen und israelitisches Recht“, in: *Biblica et orientalia*, Roma 1943, 92-101.

Miller P.D., "The Hermeneutics of Imprecation", in: W.M. Alston (ed.) *Theology in the Service of the Church. Essays in honor of T.W. Gillespie*, Grand Rapids 2000, 153-163.

Nehrbass D.M., *Praying Curses: The Therapeutic and Preaching Value of the Imprecatory Psalms*, Eugene 2013.

Pascher J., „Il nuovo ordinamento della Salmodia“, in: A. Amato (ed.), *La liturgia delle ore. Documenti e studii*, Turin 1972, 161-184.

Paquier R., *L'Office divin de l'Eglise universelle*, Genève 1943.

Perrin X., « Imprécations du Psautier et prière chrétienne aujourd'hui », *Revue Thomiste* 91 (1991) 68-94.

Raffa V., „I salmi ‘imprecatori’ e ‘storici’ nell’iter della riforma liturgica“, in: A.-G. Martimort (ed.), *Mens concordet voci*, Paris 1983, 663-678.

- Scaiola D., „I salmi imprecatori – il linguaggio violento nei Salmi: preghiera e violenza“, *Ricerche storico-bibliche* 20 (2008) 61-79.
- Sessa S.M., „Sal 137: il ruggito della fede. Per una riconsiderazione del genere letterario imprecatorio come chiave di lettura fondamentale“, *RivBib* 53 (2005) 129-172.
- Shepherd J., „The Place of the Imprecatory Psalms in the Canon of Scripture“, *Churchman* 111 (1997) 27-47; 110-126.
- Simango D. – Krüger P. P., „An Overview of the Study of Imprecatory psalms: Reformed and Evangelical Approaches to the Interpretation of Imprecatory Psalms“, *Old Testament Essays* 29 (2016) 581-600.
- Spataro R., „E possibile pregare con i Salmi imprecatori? La lezione dei padri“, *Salesianum* 71 (2009) 453-471.
- Stefański J., „Rola consilium w posoborowej reformie liturgicznej“, *Studia Theologica Varsaviensia* 23/2 (1985) 291-310.
- Stefański J., „Dystrybucja psalmów w posoborowej reformie księgi Liturgii godzin. Kwestie redakcyjne“, *Roczniki Liturgiczne* 1 (2009) 449-479.
- Steinmetzer F.X., „Babylonische Parallelen zu den Fluchpsalmen“, *Biblische Zeitschrift* (1912) 363-369.
- Strawn B.A., „Sanctified and Commercially Successful Curses: on Gangsta Rap and the Canonization of the Imprecatory Psalms“, *Theology Today* 69 (2013) 403-417.
- Trimm C., „Praying for the Peace or Destruction of Babylon? The Intersection of Enemy Love and Imprecatory Psalms in the Old Testament“, *Criswell Theological Review* 17 (2020) 13-33.
- Watson F., *Text and Truth: Redefining Biblical Theology*, Edinburgh 1997.
- Węgrzyniak W., „Granica miłości i nienawiści w Psalmach“, *Życie Duchowe* 65 (2011) 22-29.
- Węgrzyniak W., *Psalm 83. Teksty – egzegeza – konteksty*, Lublin 2019.
- Zenger E., „Die Gotteszeugenschaft des 83. Psalms. Anmerkungen zur pseudotheologischen Ablehnung der sogenannten Fluchpsalmen“, in: M. Lutz-Bachmann (ed.), *Und dennoch ist von Gott zu reden. Festschrift für Herbert Vorgrimler*, Freiburg im Breisgau-Wien [u.a.] 1994, 11-37.
- Zenger E., *A God of Vengeance? Understanding the Psalms of Divine Wrath*, Louisville 1996.

Appendix

Wykaz usuniętych wersetów Księgi Psalmów z Liturgii Godzin

Ps 5,11

Ukarz ich, Boże, niech staną się ofiarą własnych knozań; wynaj ich z powodu licznych ich zbrodni, buntują się bowiem przeciwko Tobie.

Ps 21,9-13

⁹ Niech spadnie Twa ręka na wszystkich Twoich wrogów; niech znajdzie Twa prawica tych, co nienawidzą Ciebie.

¹⁰ Uczyn ich jakby piecem ognistym, gdy się ukaże Twoje oblicze. Niech Pan ich pochłonie w swym gniewie, a ogień niechaj ich strawi!

¹¹ Wytrać ich potomstwo z ziemi, usuń ich plemię spośród synów ludzkich!

¹² Choćby zamierzili zło przeciwko Tobie, choćby uknuli podstęp, nie dopną niczego,

¹³ bo Ty ich zmusisz do ucieczki, z Twego łuku będziesz mierzyć w ich twarze.

Ps 28,4-5

⁴ Odpłać im według ich czynów i według złości ich postępków! Według dzieła ich rąk im odpłać, oddaj im własnymi ich czynami!

⁵ Skoro nie zważają na czyny Pana ani na dzieła rąk Jego: niechaj On ich wytraci, a nie odbuduje!

Ps 31,18-19

¹⁸ Panie, niech nie doznam zawodu, gdy Cię wzywam; niech się zawiodą występni, niech zamilkną w Szeolu!

¹⁹ Niech zaniemowią wargi kłamliwe, co zuchwale wygadują na sprawiedliwego z pychą i ze wzgardą.

Ps 35,3a.4-8.20-21.24-26

³ Rzuć włócznią i toporem na moich prześladowców [...].

⁴ Niech się zmieszają i niech się zawstydzą ci, co na życie me czyhają; niech się cofną zawstydzeni ci, którzy zamierzają mi szkodzić.

⁵ Niech będą jak plewy na wietrze, gdy będzie ich gnał anioł Pański.

⁶ Niech droga ich będzie ciemna i śliska, gdy anioł Pański będzie ich ścigał.

⁷ Bez przyczyny bowiem zastawili na mnie sieć swoją, bez przyczyny dół kopią dla mnie.

⁸ Niech przyjdzie na nich zagłada niespodziana, a sidło, które zastawili, niech ich pochwyti; niechaj sami wpadną w dół, który wykopali.

²⁰ Bo nie mówią o tym, co służy pokojowi, a dla spokojnych w kraju obmyślają zdradliwe plany.

²¹ I otwierają przeciw mnie swe usta, mówią: «Ha, ha, widzieliśmy na własne oczy!»

²⁴ Osądź mnie, Panie, Boże mój, w Twej sprawiedliwości; niech się nie cieszą oni nade mną.

²⁵ Niech nie pomyślą w swym sercu: «Ha, tegośmy chcieli!» Niechaj nie powiedzą: «Otośmy go pożarli».

²⁶ Niech się zmieszają i wszyscy razem zawstydzą ci, co się cieszą z moich nieszczęść; niech się okryją wstydem i wzgardą, którzy przeciwko mnie się podnoszą.

Ps 40,15-16

¹⁵ Niech się zawstydzą i razem okryją rumieńcem ci, co na życie me czyhają, aby je odebrać. Niech się cofną zawstydzeni ci, którzy z niedoli mojej się weselą.

¹⁶ Niech osłupieją hańbą okryci, którzy mi mówią: «Ha, ha!»

Ps 54,7

Niechaj zło spadnie na moich przeciwników, i przez wzgląd na Twą wierność wytrąć ich!

Ps 55,16

Niechaj śmierć na nich spadnie, niechaj żywcem zstąpią do Szeolu, bo w ich mieszkaniach i w nich jest nikczemność!

Ps 56,7b-8

⁷ się schodzą, śledzą moje kroki, godzą na moje życie.

⁸ Ocal nas od ich niegodziwości, Boże, powal w gniewie narody!

Ps 58

¹ Kierownikowi chóru. Na melodię: «Nie niszczy». Dawidowy. Miktam.

² Wielmoże, czy rzetelnie wydajecie wyroki? Czy sprawiedliwie sędzicie synów ludzkich?

³ Niestety, popełniacie w sercu nieprawość, wasze ręce odważają ucisk dla kraju.

⁴ Od łona matki występni zeszedli na bezdroża, od urodzenia zbłądzili głosiciele kłamstwa.

⁵ Trucizna ich podobna jest do jadu węża, do jadu głuchej zmił, co zamyka uszy,

⁶ aby nie słyszeć głosu zaklinaczy, głosu czarownika, co biegle zaklina.

⁷ Boże, zetrzyj im zęby w paszczy; Panie, połam lwiątkom siekacze!

⁸ Niech się rozejdą jak spływające wody, niech zwiędną jak trawa przy drodze.

⁹ Niech będą jak *po ślimaku ślad*, co po drodze się rozplywa, jak kobiety płód, niech nie widzą słońca.

¹⁰ Zanim ich ciernie w krzak się rozrosną, niech powiew burzy go porwie, póki jest zielony.

¹¹ Sprawiedliwy się cieszy, kiedy widzi karę, myje swoje nogi we krwi niegodziwca.

¹² A ludzie powiedzą: «Uczciwy ma nagrodę; doprawdy, jest Bóg, co sądzi na ziemi».

Ps 59,6-9.12-16

⁶ bo Ty, Panie, Boże Zastępów, jesteś Bogiem Izraela. Przebudź się, by skarcić wszystkie ludy, nie miej litości dla wszystkich podłych buntowników.

⁷ Wracają wieczorem, warczą jak psy i krążą po mieście.

⁸ Oto się chełpią swoimi ustami; na ich wargach obelgi: «Któż bowiem słyszy?»

⁹ Lecz Ty, o Panie, z nich się śmiejesz, szydzisz ze wszystkich pogan.

¹² Wytrać ich, o Boże, niech lud mój nie zapomina! Twoją mocą rozprosz ich i powal, o Panie, nasza Tarczo!

¹³ Grzech na ich ustach: to słowo ich warg. Niech spęta ich własna pycha, za złorzeczenia i kłamstwa, które rozgłaszają.

¹⁴ Wytrać ich w gniewie, wytrać, by już ich nie było, by wiadano, że Bóg króluje w Jakubie i po krańce ziemi.

¹⁵ Wracają wieczorem, warczą jak psy i krążą po mieście.

¹⁶ Włóczą się, szukając żeru; pozostają na noc, gdy się nie nasycą. (Ps. 59:12-16 BTP)

Ps 63,10-12

¹⁰ A ci, którzy szukają zguby mojej duszy, niech zejść w głębiny ziemi.

¹¹ Niech będą wydani pod miecze i staną się łupem szakali.

¹² A król niech się raduje w Bogu, niech chlubi się każdy, kto na Niego przysięga, tak niech się zamkną usta mówiących kłamliwie.

Ps 69,23-29

²³ Niech stół ich stanie się dla nich pułapką, potrzaskiem – ich biesiada ofiarna.

²⁴ Niech zaćmią się ich oczy, aby nie widzieli; spraw, by lędźwie ich zawsze się chwiały.

²⁵ Wylej na nich swoje oburzenie, niech ich ogarnie żar Twojego gniewu!

²⁶ Niech ich mieszkanie stanie się pustkowiec, a w ich namiotach niech braknie mieszkańców!

²⁷ Bo prześladowali tego, kogoś Ty poraził, i przyczynili bólu temu, któregoś Ty zranił.

²⁸ Do winy ich dodaj winę, niech nie dostąpią u Ciebie usprawiedliwienia.

²⁹ Niech zostaną wymazani z księgi żyjących i niech nie będą zapisani z prawymi!

Ps 79,6-7.12

⁶ Wylej gniew Twój na ludy, które Cię nie uznają, na królestwa, co nie wzywają Twojego imienia.

⁷ Albowiem pożarli Jakuba i spustoszyli jego siedzibę.

¹² I odplać sąsiadom naszym siedmiokrotnie w ich zanadrze za zniewagę, którą Tobie, Panie, wyrządzili.

Ps 83

¹ Pieśń. Psalm. Asafowy.

² O Boże, nie milcz, nie bądź głuchy, nie bądź beczynny, Boże!

³ Bo oto burzą się Twoi wrogowie i podnoszą głowę ci, którzy Cię nienawidzą.

⁴ Knują spisek przeciwko Twojemu ludowi, zmagają się przeciw tym, których strzeżesz.

⁵ «Pójdźcie – mówią – wytrąmy ich spośród narodów, by więcej nie wspomniano imienia Izraela».

⁶ Zaiste, zmagają się jednomyślnie i przeciw Tobie zawierają przymierze:

⁷ Namioty Edomu z Izmaelitami, Moab i Hagryci,

⁸ Gebal, Ammon i Amalek, kraj Filistynów i mieszkańcy Tyru.

⁹ Także Asyryjczycy połączyli się z nimi, dla synów Lota stali się oparciem.

¹⁰ Uczyń im jak Madianitom i Siserze, jak Jabinowi nad potokiem Kiszon,

¹¹ którzy polegli pod Endor, stali się nawozem dla ziemi.

¹² Z ich książętami postąp jak z Orebem, jak z Zeebem, z Zebachem i z Salmuną, z wszystkimi ich przywódcami,

¹³ którzy mówili: «Zagarnijmy dla siebie kraj Boga!»

¹⁴ O Boże mój, uczyn ich podobnymi do źdźbeł ostu, do plew gnanych wichurą.

¹⁵ Jak ogień pożera lasy, jak pożoga wypala góry,

¹⁶ tak ich ścigaj Twoją nawałnicą i burzą Twoją zatrwóż ich!

¹⁷ Okryj hańbą ich oblicze, aby szukali imienia Twego, Panie!

¹⁸ Niech wstyd i trwoga ogarną ich na zawsze, niech będą pohańbieni i zginą!

¹⁹ Niechaj poznają, że tylko Ty, który sam jeden masz Jahwe na imię, jesteś Najwyższy na całej ziemi.

Ps 109

¹ Kierownikowi chóru. Dawidowy. Psalm. Nie milcz, o Boże, którego wychwalam,

² bo rozwarli na mnie usta nieczne i podstępne. Mówili ze mną językiem kłamliwym,

³ osaczyli mnie nienawistnymi słowami i bez przyczyny mnie napastowali.

⁴ Oskarżali mnie w zamian za miłość moją, a ja się modliłem.

⁵ Odplacili mi złem za dobro i nienawiścią za moją miłość.

⁶ Wzbudź przeciwko niemu grzesznika, niech stanie po prawicy jego oskarżyciel!

⁷ Gdy go sądzić będą, niech wyjdzie jako przestępca, niech prośba jego stanie się winą.

⁸ Niech dni jego będą nieliczne, a urząd jego niech przejmie kto inny!

⁹ Niechaj jego synowie będą sierotami, a jego żona niech zostanie wdową!

¹⁰ Niech jego dzieci wciąż się tułają i żebrzą i niech zostaną wygnane z rumowisk!

¹¹ Niechaj lichwiarz czyha na całe jego mienie, a obcy niech rozdrapią owoc jego pracy!

¹² Niech nikt nie okaże mu życzliwości, niech nikt się nie zlituje nad jego dziećmi!

¹³ Niech jego potomstwo pójdzie na zatracenie; niech w drugim pokoleniu zaginie ich imię!

¹⁴ Niech Pan zapamięta winę jego przodków, niech grzech jego matki nie będzie zgładzony!

¹⁵ Niech zawsze stoją przed Panem i niech On wykorzeni z ziemi pamięć o nich,

¹⁶ za to, że nie pomyślał, by okazać życzliwość, lecz prześladował biedaka i nieszczęśliwego, i w sercu strapionego śmiertelnie.

¹⁷ Miłował złorzeczenie: niech się nań obróci; w błogosławieństwie nie miał upodobania: niech od niego odstąpi!

¹⁸ Niech się odzieje przekleństwem jak szata; niech ono jak woda przeniknie do jego wnętrzości i jak oliwa do jego kości!

¹⁹ Niech mu będzie jak odzienie, które go okrywa, i pas, którym stale się opina.

²⁰ Taką niech mają zapłatę od Pana moi oskarżyciele, którzy przeciw mnie mówią złe rzeczy.

²¹ Lecz Ty, Panie, mój Panie, ujmij się za mną przez wzgląd na Twoje imię; wybaw mnie, bo łaskawa jest Twoja dobroć.

²² Bo jestem nędzny i nieszczęśliwy, a serce jest we mnie zranione.

²³ Niknę jak cień, co się wydłuża, strząsają mnie jak szarańczę.

²⁴ Kolana mi się chwieją od postu i ciało moje schnie bez tłuszczu.

²⁵ Dla tamtych stałem się urągówiskiem; na mój widok potrzęsają głowami.

²⁶ Dopomóż mi, Panie, mój Boże; ocal mnie w swej łaskawości,

²⁷ aby poznali, że to Twoja ręka, żeś Ty, o Panie, tego dokonał.

²⁸ Niech oni złorzeczą, ale Ty błogosław! Niech się zawstydzą nastający na mnie, Twój sługa zaś niechaj się cieszy!

²⁹ Niech moi oskarżyciele okryją się hańbą, niech się wstydem przyobleką jak płaszczem!

³⁰ Chcę dziękować Panu głośno swoimi ustami i chwalić Go w pośrodku tłumów;

³¹ bo stanął po prawicy biednego, aby go wybawić od sądzących jego życie.

Ps 110,6

Będzie sądził narody, wzniesie stopy trupów, zetrze głowy jak ziemia szeroka.

Ps 137,7-9

⁷ Przypomnij, Panie, synom Edomu dzień Jeruzalem, kiedy oni mówili: «Burzcie, burzcie – aż do samych fundamentów!»

⁸ Cóżo Babilonu, niszczycielko, szczęśliwy, kto ci odplaci za zło, jakie nam wyrządziłaś!

⁹ Szczęśliwy, kto schwyci i roztrzaska o skałę twoje dzieci.

Ps 139,19-22

¹⁹ O Boże, obyś zgładził bezbożnego, niech krwawi mężowie idą precz ode mnie!

²⁰ Oni przeciw Tobie zmawiają się podstępnie, za nic mają Twoje zamysły.

²¹ Panie, czyż nie mam nienawidzić tych, co nienawidzą Ciebie, i nie brzydzić się tymi, co przeciw Tobie powstają?

²² Nienawidzę ich pełnią nienawiści; stali się moimi wrogami.

Ps 140,10-12

¹⁰ głowy ci, którzy mnie otaczają, niech dzieło ich warg przygniecie ich samych!

¹¹ Niech spadną na nich węgle ogniste; a On niech zwali ich do dołu, by się nie dźwignęli!

¹² Niech nie ostanie się w kraju zły język; gwałtownika niech ogarną nieszczęścia.

Ps 141,10

Niechaj występni wpadną w swoje sieci, podczas gdy ja ujdę cało.

Ps 143,12

A w swojej łaskawości zniszcz moich wrogów i wytrać wszystkich, którzy mnie dręczą, albowiem jestem Twoim sługą.